

men kun savner man her netop de militære nøgleposter, som kongen i testamentet selv tillagde så megen vægt.

Sammenfattende er der altså tale om en både stor og væsentlig undersøgelse, som har givet substans og korrektioner til det hævdvunde billede – stort set Edv. Holms – af Frederik IV.s régime og karakteren af hans enevælde. At enkelte punkter er diskutabile får være. Det gælder specielt afhandlingens teoretiske grundlag, dens begrebsmæssige rammer og en række fortolkningsspørgsmål. Det anfægter blot ikke, at denne vægtige afhandling med rette har indbragt sin forf. den filosofiske doktorgrad.

E. Ladewig Petersen

BENTE ROSENBECK: Kvindekøn. Den moderne kvindeligheds historie 1880–1980. Kbh., Gyldendal, 1987. 354 s. Ill. 248 kr.

»Den moderne kvindeligheds historie«. Hvad er kvindelighed? Vi har alle forestillinger om, hvad det vil sige at være kvindelig eller ukvindelig. Det første er positivt ladet, det andet negativt. At en mand er kvindagtig og en kvinde mandhaftig, er ikke flatterende. Vi skal kende vore grænser, de uskrevne regler der til enhver tid tolereres. Normerne for hvad der er kvindeligt/ukvindeligt er imidlertid ikke statiske. En gang var det f.eks. ukvindeligt, at kvinder gjorde gymnastik, at de røg og drak øl, eller at de tog ordet i en forsamling. »Man fødes ikke som kvinde – man bliver det«. Dette citat fra Simone de Beauvoir kunne stå som motto for bogen. Hvad »kvindelighed« nærmere er, gøres der ikke rede for, men det påpeges, at kvindelighed »er en kategori, som vi skaber og bruger, og som både er blevet brugt konservativt og radikalt – til at holde kvinder på plads med, og til at stille kvindekraav ud fra«.

Bogen har en lang tidsramme. Den dækker årene 1880–1980 med tilbageblik til 1830'erne og 1840'erne. I denne lange tidsperiode vil forfatteren opspore variationer i kvindelighedskategorien ved at gå fire generationer tilbage i tid. Lysten til at læse skærpes, da det fremgår, at der vil blive taget udgangspunkt i forfatterens egne formødre, og at hun vil skrive sin egen og formødrenes historie ind og knytte den sammen med generelle historiske kendsgerninger.

Historie handler om mennesker og de udfordringer, de har mødt, samt de forskellige måder, hvorpå de har imødegået, bukket under eller

resigneret overfor de til enhver tid eksisterende krav. Alt for ofte bliver der kun stereotype og anonyme mennesker tilbage i historiske fremstillinger. Forfatterens indfaldsvinkel er derfor lovende. Desværre lover den personlige indfaldsvinkel mere end den holder – i hvert fald mindre end anmelderen forventede.

Bente Rosenbecks slægt stammer fra Sønderjylland, og det er i sig selv en spændende indfaldsvinkel, fordi så meget historie ellers har taget udgangspunkt i det østlige Danmark. De ældste generationer i Bente Rosenbecks slægt ernærede sig ved mindre jordbrug, men i slutningen af 1800 årene søgte de til byerne. Det er en generel udvikling. Tænk hvis vi havde fået en personlig skildring af dette opbrud og nogle tanker omkring skiftet fra land til by. En af formødrene blev enke og ernærede sig som kogekone. Et liv som masser af kvinder har haft, men som vi aldrig har set beskrevet, og det bliver heller ikke gjort her. Som andre kvinder fødte også forfatterens oldemor og bedstemor mange børn, medens hendes mor kun fik to. Vi hører om, hvornår det første og sidste barn blev født, og om hvordan og hvor smukt det passer ind i de generelle statistikker. Vi hører derimod intet om, hvordan de ældste formødre opfattede deres liv med de mange børnefødsler, ej heller om tankerne bag det forhold, at moderen kun fik to børn, eller om hvordan det var at leve med den tids kvindelighed.

Et lokalt udgangspunkt har mange fordele. Det kan blandt andet gøre det muligt at komme tæt på såvel arbejdslivet og familiemønsteret som på de kulturelle og religiøse strømninger, der har præget fortidens mennesker. Sådanne undersøgelser kan give væsentlige perspektiver til mere generelle fremstillinger. Skade at forfatteren ikke til fulde har benyttet sig af lokalundersøgelsens og den personlige histories fordele.

Bogen er inddelt i fire hovedafsnit: 1) At gøre usynlige kvinder synlige. 2) Da biologien blev skæbne. 3) Om moderskabets og barndommens forandringer og 4) Om husmorens opståen. En af forudsætningerne for lighed mellem mænd og kvinder er den retslige stilling. I bogens første afsnit refereres de love der i perioden 1857–1925 blev gennemført med henblik på at stille mænd og kvinder lige for loven. Med hensyn til valgretten nævnes, at den grundlovgivende rigsforsamling i 1848 affærdigede den kvindelige valgret med følgende ord: »overalt erkender man jo saaledes, at Umyndige, Børn, Fruentimmer, Forbrydere ikke bør have Valgret«. Citatet er velkendt, så velkendt, at man får lyst til at vide, hvem det var, der udtalte sig i så nedvurderende vendinger. – Det var den juridiske professor Algreen Ussing, der også var imod den frie valgret for mænd. Spørgsmålet er, om dette kvindesyn var det dominerende i midten af 1800-tallet, eller om det var klassebestemt. Forud for stænderforsam-

lingerne var der røster, der talte til fordel for kvindernes stemmeret. Dette er kun ét eksempel på, at der var forskellige holdninger til kvindekønnet i midten af 1800-tallet. – Den tid hvor forfatterens oldemødre var unge.

I en fremstilling der skal dække godt 100 år, kan der ikke gås i detaljer. Det er klart. Bente Rosenbeck har gennemarbejdet et stort materiale af ældre og nyere dato. Hun har en fin evne til at uddrage nye indsigter på tværs af gængse problemstillinger og til at skrive i et let læst sprog. Efter læsningen er man klogere på det, man troede var biologiske udviklingsprocesser, fødsel, pubertet, menstruation, moderskab, klimakterium og død. Disse processer, og ændringerne deri, har i nyere tid så at sige revolutioneret kvinders livscyklus og skabt andre rammer for kvindelivet.

Bogens mest tankevækkende afsnit handler om kroppens videnskabeliggørelse. Mens det tidligere var præster og filosoffer, der definerede den kvindelige natur, så argumenterer Bente Rosenbeck for, at lægerne i forrige århundrede overtog deres rolle. Udfra en lang række lægebøger og artikler vises, at lægerne i videnskabens tilsyneladende så objektive termer påviste, at kvinder var bestemt af deres biologi, og at denne satte begrænsninger for deres evner og muligheder. Ikke alene var kvindens hjerne mindre end mandens, hendes evne til abstrakt tænkning var det også. Kvinders følelsesliv og intuitive opfattelse var derimod mere udviklet end hos manden. Kvindernes biologiske processer, menstruation og klimakterium, gjorde dem tillige periodevis utilregnelige. Disse kønsforskelle blev citeret i forskellige versioner i leksika og ved festlige lejligheder som f.eks. da de kvindelige akademikere holdt 50 års jubilæum for adgangen til universitetet. De mandlige videnskabsmænds erkendelser blev så at sige kvinders skæbne. Kvindeligheden blev konstrueret ved hjælp af teorier om mænd og kvinders biologiske forskelle. Denne ideologi ses som baggrunden for, at de ligestillingslove, der blev indført, ikke kunne slå igennem. Man ryster på hovedet ved læsningen af de diskriminerende udtalelser, der har været fremsat. De seneste udtalelser er fra 1975 af Thorkild Vanggaard.

Forskellen mellem udtalelserne i slutningen af 1800-tallet og i 1975 angives at være, at i 1975 protesterede kvinderne mod de diskriminerende udtalelser. Vi der var voksne i 1970'erne ved, at kvinder protesterede, men det er ikke korrekt, at kvinder ikke tidligere har protesteret. Det ses i arbejdssammenhænge og i foreninger, hvor kvinder på forskellig vis har søgt at benytte en anden form for indflydelse, end den der lå i det »officielle« syn. Bente Rosenbeck er så optaget af at synliggøre de magtstrukturer, der kunne begrænse kvindernes liv, at kvinderne selv kommer til at fremtræde mere tavse, end de reelt har været.

Et andet problem er: Hvem kendte overhovedet lægernes syn, og hvem

havde mulighed for at lade synet styre tilværelsen? I bogens sidste afsnit belyses kvindernes arbejde. Vi hører om kvinderne på landet, gårdmands-, daglejer- og husmandskoner, og i byerne om borgerskabets og arbejderstandens koner. Opdelingen land/by er ofte set, men den er måske ikke helt meningsfuld. Vel var der store forskelle mellem land og by, men mange forhold har mere at gøre med klasseforskelle. En skelnen mellem land og by kan gøre miljøerne mere ens, end de var. På landet var der f.eks. »de fine«, der levede efter borgerlig livsførelse. Det gælder for folk som godsejere, proprietærer og præstefamilier samt i mere eller mindre udpræget grad mejerister, skolelærere og på højskolerne. Og der var lønarbejderfamilier og den mere eller mindre selvforsynende bondefamilie. I byerne var der også forskellige miljøer og livsformer. Men Bente Rosenbeck har ret i, at alle klasser påvirkes af det husmoderideal, der blev udviklet i det 20. århundrede, et ideal der passede godt til lægernes syn. I praksis var det imidlertid meget forskelligt, hvornår ideerne havde mulighed for at slå igennem. Villigheden til at optage ideerne var heller ikke lige stor i alle miljøer. I husmands- og arbejderhjem var kvinderne f.eks. nødsaget til at deltage i produktivt arbejde i hele dette århundrede, ligesom de var det i de lag, der af Bente Rosenbeck betegnes om småborgere.

Bogen handler i overvejende grad om den biologiske side af kvinders liv og om deres stilling som mødre og husmødre. Herved afskæres det liv kvinder har udfoldet i foreninger, i socialt arbejde, i skole og fritidsundervisning, arbejdsområder, hvor de har påvirket det samfund, vi har i dag. »Kvindelighed« er ikke kun biologi, det er også de vilkår »kvindeligheden« fik i og uden for hjemmet. En systematisk diskussion af begrebet »kvindelighed« ville have lettet læsningen.

Disse indvendinger skal ikke overskygge, at der er mange væsentlige analyser i Bente Rosenbecks bog. Tyngdepunktet ligger i perioden ca. 1880-1910. Begivenheder i nyere tid knyttes sammen af forfatterens egne oplevelser fra barndommen i 1950'erne og under uddannelsesforløbet i 1960'erne. Man nikker genkendende til mange af forfatterens oplevelser og de grænser, hun er stødt ind i, eller som hun har overskredet.

Der er mange gode illustrationer i bogen, men også disse afspejler bogens tyngdepunkt omkring århundredskiftet. 43 af de 146 illustrationer er uden år, men motivet viser, at de næsten alle stammer fra omkring århundredskiftet. Af resten er 63 fra perioden mellem 1870-1910. Det vil sige, at knap tre fjerdedele af billederne stammer fra periodens første fyrre år.

Det er let som anmelder at nævne skævheder og det, der ikke er med.

For læsere der ønsker viden om lægernes syn på kvindernes krop, fødsler og moderskab, er der imidlertid meget at hente i denne bog, ligeså om forskellige mødestrømninger og om hvordan klæder skaber køn. Mange emner kan inspirere til undersøgelser også i andre sammenhænge. Her tænkes ikke mindst på Kvindernes egne med- og modspil og på dannelsen af idealer for kvindelighed og mandighed i forskellige miljøer og i vor egen tid.

Bodil K. Hansen

KRISTIAN HVIDT: Edvard Brandes. Portræt af en radikal blæksprutte. Gyldendal 1987, 510 s., ill. 312 kr.

Værkets hovedbasis er »Brandesarkivet« på Det Kongelige Bibliotek plus andre privatarkiver sammesteds, på Rigsarkivet og Universitetsbiblioteket i Oslo. Hertil naturligvis den efterhånden mægtige trykte litteratur om tidens politik og litterære kultur anført af erindringer, dagbøger og biografier vedr. Hørup, Ove Rode, P. Munch, Zahle, Georg Brandes, J. P. Jacobsen o.s.v. Og så E.B.s egen enorme produktion af bøger, skuespil, romaner, dagbladsanmeldelser og politiske kronikker. Rigsdagstidende, som vel rummer E.B.s vigtigste taler i perioderne som folketingsmand (1880–94), landstingsmand (1906–27) og finansminister (1909–10, 1913–20), glimrer ved sit fravær i noterne, hvilket – som vi skal se – hænger sammen med et hovedtræk i bogens sigte og opbygning.

Bogens første fjerdedel (s. 13–123) skildrer E.B.s familie- og miljøbaggrund i hovedstadens velstående, men ikke-patriciske jødiske bourgeoisie, hans opvækst, sprogstudier ved Universitetet, erotiske eskapader og det første ægteskab 1873–79. Dette faldt sammen med hans indgang i en karriere som free-lance, men formuende anmelder og kulturskribent på broderens ideologiske linje, efter at drømmene om at blive skuespiller og universitetslærer var bristet. De tre kapitler udgør en solid indledning til en levnedsskildring af høj valør, hvor brydninger og sammenhænge mellem personlighed, miljø, fag (uddannelse), samfundsbaggrund og ideologiske strømninger går op i en smuk indsigtsgivende enhed. Hvidt har med friske og dog prøvede greb vist os, hvorledes det evige biologiske møder det tids- og stedsbestemte i et aktivt og begavet ung menneskes udvikling.